

גיא מירון. **להיות יהודי בגרמניה הנאצית: מרחב וזמן. מאגנס,**
מרכז מינרבה להיסטוריה גרמנית ע"ש ריכרד קבנר, ויד ושם.
2021. 296 עמודים

עודד היילברונר*

מחקריו של פרופ' גיא מירון עוסקים בהיסטוריה חברתית ותרבותית של היהודים הגרמנים בתקופה הנאצית ולפניה, בעיקר בשנים שקדמו למלחמה. ספרו החדש והחשוב מסכם את מחקריו בעשור האחרון, ומפתח תחום מחקר חדש שיש לשער כי ילווה עוד שנים רבות חוקרים העוסקים בנושא. התזה המרכזית של הספר היא כי בתנאי החיים שכפה המשטר הנאצי על הבורגנות היהודית הגרמנית, פיתחה זו תפיסות של בית, ביתיות, פרטיות ומרחב ציבורי שהיו שונות מהתפיסות המקובלות בעבר, ובעיקר היא פיתחה תפיסות חדשות של זמן ויחסו למרחב. מירון טוען כי תחת המשטר הנאצי השתנו בקרב יהודים גרמנים תפיסות בסיסיות של קיום, שהשפיעו אף על תפיסת העצמי הבורגני. יתרה מזו, גם אם אין הוא טוען זאת במפורש, ממחקרו עולה כי יהודי גרמניה יכולים לשמש מקרה מבחן מאיר עיניים של קבוצה בורגנית בדעיכה, הנאבקת להתאים את תפיסות הזמן המסורתיות וההרגלים הביתיים שלה להידרדרות התנאים המשפטיים, הכלכליים והחברתיים של קיומה.

מחקרו של מירון מתכתב מבחינה מתודולוגית ותוכנית עם כמה מחקרים חדשניים בתחום, ובראש ובראשונה עם מחקרה פורץ הדרך של מירון קפלן "בין כבוד לייאוש: חיים יהודיים בגרמניה הנאצית" (Kaplan, 1998), שהפנה את המבט אל החיים הפרטיים של יהודים, בעיקר נשים, תחת המשטר הנאצי. שורה של מחקרים בתחום נערכו בהשראת מחקרה של קפלן, ומתוכם אציין בעיקר את זה של סבסטיאן הובל (Huebel, 2021) – מחקר שהתפרסם לאחרונה וממשיך את מחקרה של קפלן, אך מתרכז יותר בגברים יהודים ובשינוי שחל בתפיסת הגבריות שלהם תחת המשטר הנאצי. שני מחקרים אלו, ורבים אחרים, ניזונו מהמחקר המרשים שערכה ההיסטוריונית הגרמנייה מוניקה ריכרץ (1994) כבר בשנות השמונים. בשלושה כרכים קיבצה ריכרץ, בעזרת חוקרים נוספים, עדויות של יהודים בני חמישה דורות המתארים את חיי היהודים בגרמניה במשך 200 שנה – מראשית האמנציפציה ועד שלילת זכויותיהם בגרמניה הנאצית.

מתודולוגית נסמך מחקרו של מירון על מקורות ראשוניים מן המשרדים הגרמניים המרכזיים באותה תקופה, בעיקר המשטרה על שלוחותיה השונות, וכן על מבחר עצום של יומנים, ספרי זיכרונות וכתבות מן העיתונות היהודית מאותה תקופה. חלק מן המקורות מאוגדים בכרכי הפרויקט הגרמני "רדיפתם והירצחם של יהודי אירופה", שהחלו להתפרסם בשנים האחרונות בעריכתם של קבוצת חוקרים גרמנית והארכיון הלאומי הגרמני (Bundesarchiv, 2008-2011). מירון רותם למחקרו את המושג ההידגריאני האוניברסלי

* פרופ' עודד היילברונר, המחלקה ללימודי תרבות במכללת שנקר, היחידה ללימודים כלליים באוניברסיטת רייכמן, והפקולטה לחקלאות באוניברסיטה העברית בירושלים

"היות בעולם" כדי לשחזר את המרחב ותחושת הזמן שחוו בני התקופה. לצידו של היידגר שורה על הספר משפט מפורסם של בן תקופתו, יוזף גבלס, שטען כבר בשנת 1934 כי "ליהודים יתאפשר להיעזב לנפשם אם ייסוגו בשקט ובצניעות לחדרם הפרטי" (Führer, 2010, p. 451). בעזרת אגודוקומנטים (יומנים, ספרי זיכרונות) משחזר מירון את האופן שבו הלך והתמוטט על יהודי גרמניה עולמם הבורגני וההבטוח בן מאה השנים עת נסוגו לחדרם הפרטי.

עבור היסטוריונים, חוקרי תרבות וסוציולוגים, מחקרו של מירון מעלה תרומה חשובה הן במישור התיאורטי הן במישור המעשי-ההיסטורי. מבחינה מושגית, מירון מנסה ומצליח לשחזר את תפיסת המרחב והזמן של הבורגנות האירופית שיהודי גרמניה היו בשר מבשרה (Heilbronner, 2004). ידוע כי התרבות הבורגנית הגרמנית, שספגה מכה חזקה לאחר מלחמת העולם הראשונה, ייצבה עצמה בתקופת רפובליקת ויימאר (Maier, 1975) ואף בשנים הראשונות של המשטר הנאצי (Föllmer & Swett, 2022). אולם, וכאן חידושו התיאורטי והתוכני של מירון, קבוצת המיעוט היהודית הבורגנית, שהייתה חלק בלתי נפרד מהבורגנות הגרמנית, לא יכלה לעמוד ברדיפות המשטר הנאצי. מירון ממחיש את ממדי המשבר של הבורגנות היהודית באמצעות תפיסת הזמן ותפיסת המרחב, מושגים שעומדים כיום במרכז השיח הסוציולוגי וההיסטורי. תהליך האמנציפציה וההתבוללות המורכב שעברו יהודי גרמניה מסוף המאה ה-18 ועד תחילת המאה ה-20 לווה בשינוי גדול ב"זמן חייהם". השפעת הזמן המסורתי-דתי היהודי פחתה ככל שהשתלבו במשטר הזמן הגרמני המודרני המתפתח, ותפיסת הזמן שלהם הותאמה לנורמות בורגניות. תהליך זה היה חלק מרכזי בהסתגלותם להביטוס הבורגני ובהשתלבותם בתרבות הלאומית הגרמנית. אולם המגמה הזאת נקטעה ב-1933; מאז ואילך, מדיניות הדרת היהודים ממעגל הזמן הגרמני הלאומי גרמה ליהודי גרמניה לאמץ מגוון אסטרטגיות – פוליטיות, קהילתיות ואישיות – כדי לארגן מחדש את משטר הזמן שלהם תחת השלטון הנאצי. מירון מתאר כיצד מאמצע שנות השלושים שבו היהודים והמציאו מחדש את מחזור הזמן היהודי, שאותו נזחו במידה מסוימת מאה שנה קודם לכן. לצידו של הזמן היהודי חיפשה הבורגנות היהודית אסטרטגיות חיים והישרדות, בעיקר לקראת סוף שנות השלושים, כאשר הורע מצבה. זמן "נחכה ונראה" ו"זמן המתנה" היו אסטרטגיות זמן חדשות שהופיעו בתגובה לרדיפות. מירון מדגים יפה חוויות אלו דרך יומנים, בעיקר של גברים בגיל העמידה, חסרי עבודה, שמעמדם החברתי המכובד נשלל מהם, וכך הוא ממחיש את אובדן יכולתם לשלוט על זמנם, על חייהם ועל עיסוקם בשעה שהיו נתונים בהמתנה ובזמן עומד מלכת.

לצד תפיסות זמן חדשות מציג מירון תפיסות מרחב חדשות שצצו בקרב הבורגנית היהודית בעידן הנאצי. הוא מנתח מגוון של מרחבים, שהבולט מביניהם הוא "המרחב הפרטי" שבמרכזו הבית – זהו הבית הבורגני, שעבר שינוי חד תחת המשטר הנאצי. הוא בוחן כיצד תצורות שונות של "בית", "ביתיות" ו"חמימות משפחתית-ביתית" השתנו בקרב גברים ונשים יהודים גרמנים והשפיעו על בניית העצמי. גם כאן מציג מירון תמונה ייחודית של בורגנות בדעיכה המנסה להמציא תפיסות מרחב חדשות במקום אלו הבורגניות המסורתיות; התפיסות החדשות התאפיינו ברגישות גוברת לפרטיות ולאינטימיות, בחיפוש אחר יציבות סביבתית, בצורך וביכולת לתכנן לטווח ארוך את שגרת הבית, ובחלוקת עבודה מגדרית בתוך משק הבית. נראה כי באופן טרגי, הבורגנות היהודית הגשימה יותר

מכל קבוצה גרמנית אחרת את אמירתו של ראש חזית העבודה הנאצי רוברט ליי "אין יותר אדם פרטי ברייך השלישי. אדם פרטי אפשר להיות רק בשינה" (Ley, 1938, p. 125). בשל נסיבות החיים החדשות נאלצו רבים מהיהודים לבלות זמן רב בתוך הבית. מירון מראה דרך יומנים, מכתבים ומאמרי עיתונות יהודית כיצד רבים התקשרו לפריטים ביתיים יקרי ערך שעברו במשפחותיהם מדורי דורות. בעקבות ספרה של מריון קפלן (Kaplan, 1998) מירון בוחן כיצד עוצבה מחדש חלוקת העבודה המגדרית המסורתית בבית ומתאר את הקושי של הגברים להסתגל לא רק להתחזקותה של האישה, האם והרעיה, אלא גם להיותם מובטלים בכפייה ולעיתים אף מושפלים על ידי סביבתם החברתית הגרמנית. יש לציין כמה נקודות חולשה, ואעמוד עליהן בקצרה. ראשית, מירון אינו מתעכב על החלוקות המבניות ועל חלוקה לפי גיל בתוך הבורגנות היהודית השוקעת. לעיתים נדמה כי התגובה למצוקה בקרב המעמד הבינוני הזעיר, הבורגנות גבוהה, הצעירים והצעירות, שומרי מצוות וחילוניים, ציונים, לאומנים גרמנים וסוציאליסטים, ותיקי מלחמת העולם הראשונה, "מישלינגן" (זוגות מעורבים, יהודים ונוצרים) – חד הם. לעומת זאת, מירון עומד לא פעם על ההבדלים בין מצוקות הבורגנות היהודית העירונית ובין אלה של זו (המצומצמת) הכפרית; אולם יודעים אנו ממחקרים רבים, רובם ריגוניליים, כי בין שתי אלה היו הבדלים רבים בתגובותיהן לרדיפות הנאציות ובסיגול אורחות חיים חדשים תחת המשטר הנאצי (בורוט, 2017; צימרמן, 2013; 2012; Wildt, 2019; Nielsen). שנית, מירון מתעלם במידה מסוימת מה"שכנים" הגרמניים, שבעזרתם חוייית הזמן והמרחב החדשים, שנכפו בכורח הנסיבות על היהודים, לא באו לידי ביטוי לפחות עד סוף שנות השלושים, משום שהסביבה הגרמנית הקרובה תמכה בשכניה היהודים ואפשרה להם לשמור על בורגנותם המסורתית לפחות עד שנת 1938. נוסף על כך, כפי שהעירה מרי פולברוק לאחרונה (Fulbrook, 2019), יש לזכור שלא רק בקרב היהודים חל שינוי בתחום הפרטי. משפחות גרמניות שכללו בני משפחה שנתפסו כאסוציאליים (נכים, חולי נפש, קבצנים, הומוסקסואלים), וכמובן יחידים בעלי השקפות ליברליות או קומוניסטיות שנרדפו על ידי המשטר ולא רצו או לא יכלו להשתייך ל"קהילה העממית" (Volksgemeinschaft), חוו אף הם שינוי כפוי בתפיסות הזמן והמרחב. ברור כי מירון לא יכול היה לעסוק בספרו בהשוואה שכזאת, ואני רק מבקש להפנות את תשומת הלב לנקודה זו. אין בהערותי אלו כדי להעיב על הישגיו, ופריצת הדרך שלו במחקר תמשיך כנראה לתהדהד עוד שנים רבות בקרב חוקרי התחום.

מקורות

- בורוט, יעקוב. (2017). הפרקטיקה הדתית של יהודי גרמניה בימי השלטון הנאצי (1933-1938) והשתקפותה בעיתונות היהודית הגרמנית. יד ושם.
- צימרמן, משה. (2013). גרמנים נגד גרמנים: גורלם של היהודים 1938-1945 (בתרגום גדי גולדברג). עם עובד.
- ריכרץ, מוניקה (עורכת). (1994). אזרחים על תנאי: יהודי גרמניה – פרקי זכרונות 1780-1945 (בתרגום אברהם קדימה). מוסד ביאליק.

- Bundesarchiv, Institut für Zeitgeschichte and Lehrstuhl für Neuere und Neueste Geschichte der Universität Freiburg (Ed.). (2008–2011). *Die Verfolgung und Ermordung der europäischen Juden durch das nationalsozialistische Deutschland 1933–1945* (Vols. 1–3). De Gruyter & Yad VaShem.
- Föllmer, Moritz, & Pamela E. Swett (Eds.). (2022). *Reshaping capitalism in Weimar and Nazi Germany*. German Historical Institute Washington & Cambridge University Press.
- Führer, Karl Christian. (2010). "Guter Lebenskamerad, nichtarisch, zw. Ehe ersehnt": Heiratsanzeigen als Quelle für die jüdische Sozial- und Mentalitätsgeschichte im nationalsozialistischen Deutschland 1933–1938. *Historische Anthropologie*, 18(3), 450–466.
- Fulbrook, Mary. (2019). Private lives, public faces: On the social self in Nazi Germany. In Elizabeth Harvey, Johannes Hürter, Maiken Umbach, & Andreas Wirsching (Eds.), *Private life and privacy in Nazi Germany* (pp. 55–80). Cambridge University Press.
- Heilbronner, Oded (2004). Das (bürgerliche) deutsche Judentum im Spiegel der deutschen Fachwissenschaft: Ein Forschungsbereich zwischen In- und Exklusion. *Historische Zeitschrift*, 278(1), 101–123.
- Huebel, Sebastian. (2021). *Fighter, worker, and family man: German-Jewish men and their gendered experiences in Nazi Germany, 1933–1941*. University of Toronto Press.
- Kaplan, Marion. (1998). *Between dignity and despair: Jewish life in Nazi Germany*. Oxford University Press.
- Ley, Robert. (1939). Unser Volk soll jung bleiben! In Robert Ley (Ed.), *Soldaten der Arbeit* (pp.121–138). Franz Eher Verlag.
- Maier, Charles. (1975). *Recasting bourgeois Europe: Stabilization in France, Germany and Italy in the decade after World War I*. Princeton University Press.
- Nielsen, Philipp. (2019). *Between Heimat and hatred: Jews and the right in Germany, 1871–1935*. Oxford University Press.
- Wildt, Michael. (2012). *Hitler's Volksgemeinschaft and the Dynamics of Racial Exclusion: Violence against Jews in provincial Germany, 1919–1939* (trans. Bernard Heise). Berghahn Books.